

Извјештаји о бојевима Црногораца с Махмут-пашом Бушатлијом

У Бечком државном архиву, међу актима који се односе на Црну Гору, налази се и један ратни извјештај који је упућен бечком двору од стране црногорског митрополита Петра I. У извјештају се изнесе детаљни подаци о ратовању између Црногораца и скадарског везира Махмут паше Бушатлије. Извјештај је писао ђакон Алексије, владин секретар, а пропратио га и потписао сам митрополит Петар.

Бојеви о којима је ријеч спадају свакако међу значајније окршаје које је Црна Гора имала са Турцима, па су о њима писани опширни извјештаји, а уз то су опјевани у народној поезији. Први који је то описао био је баш сам Петар I. Као учесник у овоме ратовању и предводник Црногораца, он је у гусларском десетерцу, анонимно, опјевао двоструку побједу над својим охолом противником Бушатлијом. Непосредно послѣје одржаних побједа, он је испјевао и преко гусала пустио у народ оне двије пјесме: о боју на Мартинићима и на Крусама. Поред овога популарног приказивања значајних побједа, владика је, као владар и политички претставник своје земље, упутио један опширнији извјештај бечком двору. Други слични извјештај послао је у Петроград руској влади. Писани у истом циљу: да двије велике хришћанске државе заинтересују за догађаје који се одигравају у Црној Гори, они су свакако на исти начин и претставили ток самих бојева и дали исте податке.

Десило се, међутим, да доцнији скупљачи и приказивачи историске грађе, у писању о самим овим извјештајима, направе извјесне грешке које су изазвале несугласице и сумњичења.

Први који је извјештај о тим ратовима предао јавности, био је Марко Драговић. Он је, као руски ђак и сакупљач грађе за историју Црне Горе, нашао у Петрограду онај извјештај који је владика упутио руском двору. Превео га је и објавио у „Гласнику” Српске академије наука.

Послѣје овога Драговићевог материјала за историју појавила се студија д-ра Владана Ђорђевића „Црна Гора и Аустрија”. Писана са претензијама једне исцрпне расправе, ова књига имала је да прикаже дипломатске и политичке односе између Беча и Цетиња. Као таква ова књига је пуна важне и занимљиве грађе. Она пружа многе податке којима треба да се расвијетле разни

значајни моменти из наше прошлости. Али, да одмах нагласим и то: да би се о тачности приказивања и објективности ове књиге могло прилично да пише. Но ја не мислим да овдје говорим о самој књизи, хоћу једино да се задржим на једном податку који је објављен у извјештају Петра I, а који је, по мишљењу Владана Ђорђевића, испао некако незгодан за објективност самих Црногораца, који, пишући о својој историји, имају обичај „да поправљају” ствари!

Онима који читају књигу Владана Ђорђевића свакако пада у очи та црногорска нетачност по којој учени академик сумњичи и податке Цетињског архива и назива их „фалсификатима”.

То бацање сјенке на црногорске историографе остало је без потребних коментара, а задатак је овога чланка да ту несугласицу између приказивања двају извјештаја објасни и ствар постави на право мјесто. Али, да се вратимо на сам предмет.

Догађаји који су се одиграли за вријеме Петра I, удаљени су од нас 154 године, а од поменутих расправа Марка Драговића и д-р Владана Ђорђевића протекле су скоро четири деценије. Према томе, неће бити без интереса ако се и овдје вратимо на сам опис поменутих догађаја. Тај опис даћу по самим извјештајима. Не мислим износити дословно све што се у овим извјештајима наводи, али бројке и главне чињенице изнијећу у цјелини.

Охоли и моћни Бушатлија, који је, можда, сматрао да му Црна Гора припада као насљедна својина, ријешило је био да рашчисти са оном шаком горштака које нијесу могли умирити никакви турски походи. За остварење тога плана њему је изгледало нарочито погодно вријеме побједоносног Наполеона, са чијом је војском и савез склопио.

Године 1796 Махмут везир прикупи војску у којој је, поред његових Арбанаса и Турака, било чак и француских официра и војника. Поход је организован у јуну, а прва Махмутова битка са Црногорцима одиграла се од 2 до 11 јула. Тај судар био је код града Спужа и ријеке Зете, или, како то каже пјесма коју је испјевао сам владика Петар:

„ у малено село Мартиниће,
више Спужа у Бјелопавлиће...”

Турска војска дошла је преко Подгорице и запосјела положаје око града и испод бријегу Височице. Подијелена је била на три одреда, или „дивизије“, како то каже ђакон Алексије. Првим одредом управљао је сам Махмут везир, а с њим су били: Ибрахим, његов брат, Осман паша од Каваје, Хасан паша од Тиране, Абдул бег од Гусиња и Јусуф бег од Дибре.

Другим одредом командовао је Мехмед паша синовац везиров. С њим су били: Ахмед-бег од Елбасана и Асан-бег од Хота.

Трећим турским одредом командовали су: Осман капетан од Никшића, Селим капетан од Оногошта и Мурат капетан од Колашина.

Цјелокупна турска војска имала је укупно 34860 људи, разних родова оружја. Пјешадија је била код Спужа, а коњица је, подијељена у три дивизиона, чувала брежуљке поред ријеке Зете.

Овој војсци изашли су у сусрет Црногорци, којих је, по извјештају, било: 9863 пјешака и коњаника. Они су били подијељени на четири групе, које ђакон Алексије по руски назива „корпусима”.

Првим и другим одредом командовао је митрополит Петар лично. Био је у „војничком“, то јест народном одијелу и опреми. С њим су били „сердари, војводе и кнезови”. Њихова војска ишла је против оне дивизије којом је командовао Махмут везир. Трећом и четвртном колоном командовао је гувернадур Иван Радоњић, такође у друштву сердара, војвода и кнезова. Његов одред имао је да се бори против трећег турског одреда.

О самом току ове прве битке у извјештају се не говори много. Од 2 јула вршена су, изгледа, само извиђања и груписања са обје стране. То је текло до 11 јула у зору. Тога јутра почела је борба око 6 сати и трајала је све до три послје подне, када је побједа завршена у корист Црногораца. Вична земљишту, а наслоњена на своје брдске предјеле црногорска војска потукла је везиреву силу и натјерала је у бјекство. Војиште је било покривено турским лешевима. У извјештају се вели да је, осим рањених, остало на разбојишту 2500 мртвих, а међу њима и два паше, 67 ага и бегова, 28 турских свештеника и један шеик „класа архијерејскога“. И сам Махмут везир био је теже рањен. Поред осталог ратног плијена, Црногорцима овдје падоше у руке 18 барјака, од којих три алајбарјака.

Епска пјесма о овом догађају има још више података него извјештај. У њој се овако описује ток битке:

„...У четвртак разредио војску (владика),
а у петак ударише Турци,
на јулија дан једанаести.
Шест сахата боја жестокога
немило се крвца проливаше...
А кад било дневи око подне,
тада Турком обрне нерука.”

Занимљиво је да пјесма, која иначе увеличава бројке у описивању бојних окршаја, овдје говори о мањем броју учесника са обје стране него што се то наводи у извјештају. Тако, насупрот ђакону Алексију, по коме је, као што видјесмо, Турака било 34860, а Црногораца преко девет хиљада и осам стотина, пјесник каже:

„у везира двадесет хиљад војске,
код владике три хиљаде друга“,

а за погинуле се вели:

„Ту погиге војске од Турака
колик није погинуло нигда
на брђане и на Црногорце,
а погиге владичине војске
свега на број осамнаест друга. . .“

Послије одржане побједи код села Мартинића, Црногорци су прославили овај значајан успјех приређујући читаву војничку и народну свечаност. Одмах последије битке на мјесту догађаја, одржано је благодарење. Овај чин војска је пропратила троструким плотуном из пушака.

Три дана последије побједи, дакле 14 јула, на Цетињу је одржана народна свечаност. У 5 сати последије подне образована је свечана поворка. На челу ове поворке Црногорци су носили десет заплијењених турских барјака. За барјацима, који су ношени у два реда, ишле су народне старешине, по четворица у једном реду. За овом групом главара, којих је било осамдесет јахао је, на бијелом коњу, митрополит Петар. Обучен у народно одијело, он је у десној руци држао го мач, а у лијевој часни крст. За митрополитом сљедовали су остали заплијењени турски барјаци, осам на броју, такође ношени у два реда. Позади ових трофеја, ишли су, у четворним редовима, четрдесет коњаника, а за њима је ступао, такође на коњу, гувернадур Иво Радоњић, са голим мачем у руци. За Радоњићем је ишла војска, пет стотина Црногораца под оружјем.

За вријеме благодарења у Манастиру, чинодјејствовао је митрополит, а говор, којим је поздрављена „Богом дарована побједа“, одржао је архимандрит Теодосије Мркојевић, онај Теодосије кога је последије Његош узео за једну од главних личности у свом дјелу „Лажни цар Шћепан Мали“.

Овако изведену свечаност на малом Цетињу пратила је грмљавина пушака, са усклицима нарочито митрополиту, „архипастиру и руководитељу“.

Али ова побједа над Бушатлијом није отклонила Турке од Црне Горе, јер, док је њом изазвано велико расположење у нашем народу, дотле је непријатељ, у својој озлојеђености, почео да се спрема за нови ударац. Тек што се придигао од своје ране, коју задоби на Мартинићима, Махмут везир прикупи војску за нови напад. Овога пута приправност за борбу била је потпуније изведена. Према писању и подацима владичиног секретара распоред војске са обје стране изведен је овако:

Од стране Бара изишло је на Суторман 4000 Турака. Према њима стајало је 978 Црногораца. Међу Црмницом и Шестанима од стране Турака било је 760, а од наше стране 315 људи. Код Спужа, међу Пиперима и Бјелопавлићима, Турака је било 3700, а Црногораца 1600. На Сливљу, између Оногшта и Пјешиваца, наспрам 2000 Турака стајало је Црногораца 400. На положајима између Колашина и Горње и Доње Мораче, од турске стране било је сакупљено 3000, а од наше стране 685 људи. Од Херцеговине, тако-

ђе, од Коренића, Клобука, Стоца, Требиња ишло је против Катунске Нахије 4000 Турака. Са обе стране, дакле, стајала је војска у приправности, поред оне која је пошла у битку. Њихов број, према извјештају, овако изгледа:

Турака који нијесу учествовали у борби — — —	17460
оних који су учествовали — — — — —	23000
укупно — —	40460
Црногораца који нијесу учествовали — — —	3978
а оних који су учествовали — — — — —	6590
укупно — —	10568

Оних 23000 Турака прешли су ријеку Морачу и пошли у правцу Спужа. Њих је предводио сам Махмут везир, а с њим су били: брат му Ибрахим, Мехмед-паша Махмутбеговић из Пећи, и други. Њима у сусрет ишло је 6590 Црногораца, које су предводили владика Петар и Иво Радоњић са осталим главарима. Одред владике Петра налазио се код Сађевица, с десне стране ријеке Матице. У њему је било 3590 ратника. Други одред био је под бријегом Бусовником, код села Круса.

Турци су у три колоне прешли Матицу и онда образовали четврту колону, у циљу да направе обухват. Тај маневар непријатеља учинио је да су Црногорци спојили оба одреда и тако дочекали напад. Борба је почела 22 септембра у 8 сати ујутру. Терен за нашу војску био је подесан и одмах је одбијен први напад. За првим је одмах дошао други, још жешћи. За неко вријеме изгледало је као да ће Турци да побиједе. Али је одједном наступио преокрет, пошто су Црногорци у снажном налету извршили јуриш. Од овога јуриша Махмутова војска се збунила, поколебала и почела да бјежи. Њихово бјекство направило је панику и претворило се у потпуни пораз са особито великим губицима. Насупрот Црногорцима, који су имали мали број жртава — мртвих 32 а рањених 64 — Турака је остало на бојном пољу само мртвих 3400! Међу овима је било 79 официра и један шеик, а било је, осим Турака, и погинулих Француза („В том числу је најдени 4 мртвих Француза“).

У овом жестоком окршају Црногорцима паде у руке и доста плијена: оружја, муниције и другог, а поред осалог и 15 турских барјака. Али је највећи и најзначајнији њихов трофеј био — глава моћног Махмута везира! Његова погибија нарочито је увеличала и турски пораз и нашу побједу.

Ево како то у пјесми говори сам Петар I:

„Мили Боже, на свему ти хвала!
 камо сила Махмута везира?
 Јутрос бјеше силан и бијесан.
 на ћогата коња големога,
 с голем сабљом у руци јуначкој,
 оштру сабљу бјеше поводио

да сијече црногорске главе,
нагоњаше своје на јунаштво,
да пороби мало и велико
и опали огњем свеколико,
а сад виђех црногорско момче
које носи главу Махмутову,
друго капу, а треће доламу,
а четврто сабљу оковану,
пето вељу пушку срмајлију,
шесто мале пушке позлаћене,
седмо јаше коња Махмутова.
А остали витези, јунаци —
сваки носи биљег од Турчина,
неки једну, неки двије главе,
неки и три, неки и четири,
неки носе зелене барјаке,
многи пушке, сабље и гадаре,
виши дио сребром оковане,
неки носе чалме и доламе,
неки воде коње седланике. . .“

Побједа на Крусама прослављена је на самом мјесту битке. Глава Махмута везира показана је црногорској војсци, а затим је однесена на Цетиње. Она је, поред осталих трофеја, имала да нарочито увелича побједну свечаност. У извјештају се, истина, не дају детаљи, наглашено је само да је прослава изведена као и послје прве битке, што свакако значи да је и парада приређена као и прије. Но, у сваком случају, свечаност је овога пута морала бити већа, јер је и побједа била потпунија. Дошао је на Цетиње народ из цијеле околине да присуствује прослави једне од највећих побједа над Турцима и да види главу охолог Махмута везира.

И опет је владика Петар појахао свог бијелца и с мачем и крстом у рукама зачина необичну поворку испод Орлова Крша. И опет су Црногорци у својој живописној ношњи и под оружјем, пронијели заплијењене турске барјаке и турско оружје. И опет је грмљавина пушака проламала брда око Цетиња. . . Овога пута само „Торжественост“ испод Ловћена имала је пуни симбол националне побједе.

Ето, тако су савременици описали бојеве Црногораца са Махмут-пашом Бушатлијом. Тако је званично Цетиње претставило два значајна окршаја који су се одиграли на крају XVIII вијека. Податке дајемо по оном извјештају који је упућен Бечу, али је нађох да су сви исти подаци дати и код Марка Драговића!

Па шта је онда? — питаће читалац. Каква је то погрешка коју треба исправити? И по чему је то Владан Ђорђевић осумњачио браћу Драговиће (он тамо поред Марка мисли и на Живка)?

Потражио сам ту „погрешку“, коју Ђорђевић наводи у својој књизи. Узео сам рукопис ћакона Алексија, који је упућен беч-

кој влади и срањивао га са подацима које сам Ђорђевић помиње као погрешне према писању Марка Драговића. Свуда исти опис, свуда и исти подаци! Најзад се једва сјетих да загледам у њемачки превод и ствар се сама објасни. Извјештај ђакона Алексија, Руса, писан је на руском језику и, разумије се, да су га морали превести на њемачки, приликом саопштења на надлежном мјесту. Таквих извјештаја видио сам у Архиву неколико. Примијетио сам чак да су ови преводи добијали форму скраћену, ужег обима, свакако према суштини и важности дотичног предмета. Па ето, нешто слично десило се и овдје. Тамо гдје се говори о губицима и задобијању ратних трофеја у првом боју стоји на њемачком ово: »Von der montenegrinischen Armee sind auf dem Platz todt geblieben 23, Verwundeten 26, in Gefangenschaft gerathen 18, unter welchen 3 Befehlshaber sich befinden.«

То мјесто, по Ђорђевићеву, на српском, гласи: ... „с црногорске стране остало је на бојишту мртвих 23, рањено их је 26, заробљено их је 18, међу овима и 3 заповедника.“

Дакле, подаци сасвим друкчији од оних које мало прије поменусмо по извјештају ђакона Алексија, јер ево како гласи то мјесто у оригиналу:

„От црногорскога воинства мртвих на мјестје 23, рањених 26, в руки побједитеља досталос 18 знамен, с числа каторих з главније алајбарјаки називаемих“.

Значи да је њемачки преводилац заробљене турске заставе, 18 на броју, приказао као заробљене Црногорце, а она три турска алајбарјака као црногорске старешине, заповједнике!

Овдје би се сад могло поставити питање: да ли, можда, у поменутој књизи „Црна Гора и Аустрија“ има и других прешака? Свакако да их има. Јер једна оваква прешака учини да се за њом нанижу друге. Код Ђорђевића, који је некако с висине говорио с свему овом „несугласију“ — те погрешке су се ређале с једне стране што је полазио од претпоставке да су Драговићи „из патриотских разлога“ ствари невјерно претстављали, а с друге опет што није ни хтио да срањује превод којим се служио са оригиналом ђакона Алексија, који му је био при руци, него само са оним што је Драговић изнио у својој праћи. Као детаљ кога „нема“ у Бечком архиву, он помиње и то да је „глава Махмут паше, везира Арбаније, показана црногорској војсци“!

Међутим, ми видјесмо мало прије да тај податак и стоји у извјештају који је упућен Бечу. Исто тако у извјештају је поминуто да је рањеног Ибрахим-пашу пренио у Подгорицу један свештеник из Љешкопоља, и тако даље.

Ове и сличне „разлике“ дале су маха Владану Ђорђевићу да окарактерише Драговиће као људе непоуздане у приказивању историске прошлости. У самој ствари — он сам се показао као такав! У брзом и површном раду он покатакд направи и понеку

стилску нелогичност. Тако је, на примјер, за случај Махмута везира, који је у првом боју био рањен, он у својој књизи, умјесто тешко рањен, написао смртно рањен!

Али да завршим. Критичким ставом којим је хтио да обеснажи извјештај Марка Драговића, Владан Ђорђевић је уствари обеснажио озбиљност и научност своје велике расправе.

Трифун Ђукић